

darulfunun ilahiyat

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Kitap Değerlendirmesi: Özcan, Emine Sonnur. İslâm Tarihyazımında Gerçeklik ve el-Mes'ûdî (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014). ISBN: 978-605-5063-17-7

Halil İbrahim Hançabay^{ID}

III. (IX.) asrın sonlarında Bağdat'ta dünyaya gelen ve ömrünün önemli bir kısmını başta İslâm dünyası olmak üzere komşu ülkelere yaptığı seyahatlerle geçiren Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-Mes'ûdî (ö. 345/956 [?]) tarih ve coğrafyaya dair kitapların yanı sıra fıkıh, siyaset, kelim ve felsefe gibi birçok alanla ilgili eserler kaleme almış, ancak bunlardan sadece *Mürûcu'z-zehab* ve *et-Tenbîh ve'l-işrâf* isimli iki kitabı günümüze ulaşmıştır. Emine Sonnur Özcan, *Erken Dönem İslâm Tarihyazımı Bağlamında el-Mes'ûdî* (ö. 346/956) ve *Tarihsel Gerçeklik* adıyla 2012 yılında doktora tezi olarak hazırladığı ve 2014 yılında *İslâm Tarihyazımında Gerçeklik ve el-Mes'ûdî* adıyla yayınladığı kitabında Mes'ûdî'nin tarih düşüncesini ve bu düşüncüyü inşâ eden unsurları incelemeyi hedeflemektedir.

Kitap *Önsöz* (s. 11-16), *Kaynaklar ve Araştırmalar* (s. 17-21) ve *Giriş: İslâm Öncesi Arap Toplumunda Tarih Bilinci ya da Geçmişin Algısı* (s. 23-63) dışında dört bölümden oluşmaktadır. Gerçeklik kavramını geçmişin ve bugünün ürünü olarak kabul eden yazar, söz konusu kavramın tarihsel gerçekliği, yani geçmişin kayıt altına alınması anlamına gelen tarih yazıcılığını da inşa ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda “tarihsel gerçeklik”le kastedilen şey toplumların geçmişten bugüne (kendi dönemlerine) taşıyarak yeniden ürettikleri gerçeklik anlayışının önceki dönemlerde yaşanılanların ifadesinde tezahür etme biçimidir (s. 12). Bir başka ifadeyle gerçeklik anlayışı bir taraftan geçmişin kayıt altına alınması anlamına gelirken diğer taraftan kayıt altına alınan bu bilgilerin doğruluğu meselesini de bünyesinde barındırmaktadır. Yazar bu bakış açısının İslâm tarih yazımına uyarlanmasıyla ortaya çıkan sorunun cevabının kendisini Mes'ûdî'ye yönlendirdiğini söylemekte, dahası İslâm dünyasında ve batıda İslâm tarihçiliğinin doğuşuyla ilgili az sayıda eserin kaleme alındığını,

* Sorumlu Yazar: Halil İbrahim Hançabay (Dr.), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: halilhancabay@gmail.com ORCID: 0000-0002-0387-0824

Atf: Hancabay, Halil İbrahim. “İslâm Tarihyazımında Gerçeklik ve el-Mes'ûdî.” Emine Sonnur'un *İslâm Tarihyazımında Gerçeklik ve el-Mes'ûdî* adlı eserinin tanıtımı. *darulfunun ilahiyat* 31, 1 (2020): 169–177. <https://doi.org/10.26650/di.2020.31.1.0013>

ancak bu eserlerde “tarihsel gerçeklik” ve bunun ortaya konma biçimiyle “hemen hiç ilgilenilmediğini” iddia etmektedir. Çalışmasının gerekçesini bu şekilde ortaya koyan yazar, bu gerekçeye Mes‘ûdî’nin üzerinde “fazla çalışılmamış” olmasını da ilave etmektedir (s. 13). Esasen bu bağlamda cevap aranması gereken bazı soruların olduğu ifade edilmelidir. Şöyle ki, yazarın “tarihsel gerçeklik” şeklinde tavsif ettiği meseleyle ilgili olarak Mes‘ûdî’ye tekaddüm eden herhangi bir müellif var mıdır? Mes‘ûdî’nin tercih edilmesinin sebebi üzerinde fazla çalışma yapılmamış olması mıdır? Yoksa “tarihsel gerçeklik” bakış açısına göre en uygun eserleri onun telif etmiş olması mıdır? Yine bu sorularla irtibatlı olarak *Kaynaklar ve Araştırmalar* kısmında, birkaç tanesi hariç tutulursa, çalışmanın esasını teşkil eden eserlerin ve müelliflerin, özellikle de Mes‘ûdî ile ilgili olanların, haklarında herhangi bir değerlendirme yapılmayıp sadece isimlerinin zikredilmesi, kitabın mevcut literatüre katkısını nispeten gölgede bırakmış ve önsözde dile getirilen gerekçenin/iddianın tam olarak temellendirilememesine neden olmuştur. Bu noktada yazarın bilhassa Tarif Khalidi’nin Mes‘ûdî’nin tarihçiliğini, metodolojik yaklaşımını ve dünya tarihini ele alış biçimini çeşitli açılardan incelediği *Islamic Historiography: The Histories of Mas‘ûdî* (New York: State University of New York, 1975) kitabına sadece müellifinin Mes‘ûdî’yi “On-iki İmamcı bir Şii” olarak nitelendirmesi üzerinden bir eleştiri getirmesi (s. 20) ve söz konusu çalışmaya metin içinde çok sınırlı sayıda müracaat etmesi dikkat çekmektedir (s. 112, dn. 106, s. 117, dn. 16). Yine Cevâd Ali’nin Mes‘ûdî’nin kaynaklarını ve eserlerinin muhtevasını incelediği makalesini (“Mevâridü Târîhi’l-Mes‘ûdî”, *Sumer*, 20 [1964/1-2], s. 1-48) görmemiş olması önemli bir eksiklik olarak zikredilmelidir.

Kitabın nispeten uzun sayılabilecek giriş bölümünde sırasıyla câhiliye döneminde Araplar’ın zaman anlayışı, rivayet kültürü ve bu kültürün bir yansıması olarak eyyâmü’l-Arab, ensâb, şiir ve ahbâr rivayeti üzerinde durulmaktadır (s. 23-62). Ana hatlarıyla ele alınan bu konuların bir anlamda “Mes‘ûdî’nin tarihçiliğindeki gerçeklik tavrının genetik kodları, yani kültürel arka planını” izah etmeye yönelik olduğu söylenebilir (s. 23). Bununla birlikte dile getirilen bazı iddiaların tartışmaya açık hususlar olduğu belirtilmelidir. Örneğin yazara göre eyyâmü’l-Arab rivayetleri İslâm sonrası dönemde megâzî yazımına dönüşmüştür (s. 40-41). Ancak megâzî ve eyyâmü’l-Arab bilgilerinin kayda geçirilmesinin farklı gerekçeleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in hayatına dair bilgilerin aktarılmasındaki temel sâikler Resûlullâh’ın şahsiyetine duyulan ilginin yanında Kur’an’ın ilmi teşvik etmesi ve ayetlerin daha iyi anlaşılabilmesidir. Arap kabilelerinin birbirleriyle mücadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan eyyâmü’l-Arab literatürü ise yakınlarla yardım, ahde vefa, komşuyu koruma, savaşta sebat etme gibi konuları ihtiva etmesinin yanı sıra bu konuları aktaran kişinin esas amacı kendi kabilesinin üstünlüklerini dile getirmek, düşmanını

ise hicvetmektir.¹ Yine bu kısımda İbn İshâk'ın (ö. 151/768) Hz. Peygamber'in "biyografisini" kaleme alan ilk kişi (s. 41, dn. 50) -bir başka yerde İbn Şihâb ez-Zührî de zikredilmektedir- (s. 89), Hişam b. Muhammed b. Kelbî'nin (ö. 204/819 [?]) *Cemheretü'n-neseb* isimli eserinin ise İslâm sonrası dönemde bilinen ilk ve tek ensâb kitabı olarak tavsif edilmesi (s. 44) izaha muhtaç bilgilerdir. İlgilileri tarafından malum olduğu üzere siyer sahasındaki ilk bilgiler sahabe ve tabiîn nesli tarafından kayıt altına alınmış ve bu bilgiler daha sonra İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) şu an elimizde bulunmayan *el-Megâzî* isimli eseriyle daha sistemli hale getirilmiştir. Dolayısıyla yazarın da benzer şekilde ifade ettiği üzere (s. 89) Zührî'nin siyer telifinde ortaya koyduğu anlayış kendisinden sonra öğrencileri İbn İshâk, Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758) ve Ma'amer b. Râşid (ö. 153/770) tarafından sürdürülmüştür. Ancak yazarın siyerle ilgili "ilk örnekler" ve "ilk müellif" şeklinde bazı ifadeler kullanması meselenin anlaşılmasını kısmen zorlaştırmıştır. Bu anlamda bir kez daha belirtmek gerekirse ne Zührî ne de İbn İshâk Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili eser yazan ilk müelliftir. Diğer taraftan I. (VII.) asrın sonlarından itibaren Araplar'ın soylarına dair kitap ve risaleler Abdullah b. Amr el-Yeşkürî (ö. 80/699 [?]), Zeyd b. Abdullah en-Nemerî, İbnü'l-Kelbî'nin hocalarından olan Hırâş b. İsmâil eş-Şeybânî (ö. 120/738 [?]), Ebü'l-Yakzân Sühaym b. Hafs (ö. 190/806) gibi şahıslar tarafından telif edilmiştir. İbnü'l-Kelbî'den sonra ise Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 236/851), Zübeyr b. Bekkâr (ö. 256/870) ve Belâzürî (ö. 279/892-93) gibi müellifler ensâba dair eserler kaleme almışlardır.²

"İslâmi Dönemde Geçmiş Algısı Yahut el-Mes'ûdî'nin Geleneksel Tarih Yazıcılığının Arka Planı" adını taşıyan kitabın birinci bölümü, giriş kısmında ele alınan konuların devamı niteliğindedir (s. 63-90). İslam toplumunda tarih yazıcılığının ortaya çıkışı üst başlığıyla verilen bilgiler öncelikle tarih kelimesinin etimolojik anlamı ve tarihsel süreçte bu kelimenin nasıl kullanıldığına dairdir (s. 63-68). Ardından "*Kur'an ve Geçmiş*" başlığı altında Kur'an'da tarih kelimesinin neden geçmediği, kıssalarla neyin murad edildiği ve bilginin/haberin gerçekliğini tespiti dair ayetlerin olup olmadığı sorularına cevap aranmaktadır (s. 68-74). Kur'an'da tarih ve kıssa kelimelerinin anlamını ihtiva eden kavramların açıklamasını yapmakla yetinen yazar tarihin *habere* dâhil bir bilgi türü olduğunu, dolayısıyla Kur'an'da ayrıca tarih kelimesinin zikredilmediğini söylemektedir (s. 74). Üzerinde durulan bir diğer mesele câhiliye döneminden tevarüs eden unsurlardır. Tarihsel sürekliliğe ayrı bir önem veren ve bunu kitabının pek çok yerinde dile getiren yazar, burada

1 Eyyâmü'l-Arab kavramı ve ilgili literatür için bk. Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyamul-arab> (Erişim 30.03.2020).

2 Ensâb kavramı ve ilgili literatür için bk. Mustafa Fayda, "Ensâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ensab--soybilimi> (Erişim 14.01.2020).

da benzer bir bakış açısıyla İslâm'dan sonra Hz. Peygamber ve sahâbe neslinin bazı uygulamalarında câhiliye dönemi adetlerinin izlerinin bulunduğunu ifade etmektedir (s. 74-81). “*Hadis Yazımı ve Tarihyazımı*” ismini taşıyan bölümün son başlığı hadis ve hadis yazımının tarih yazımı çerçevesinde değerlendirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır (s. 81-90). Ancak hemen ifade edilmesi gerekir ki, başlığın okuyucuya ihsas ettirdiği şey tam da müellifin konuyla “doğrudan ilgili olmadığı gerekçesiyle” üzerinde durmadığı, hadis ve tarih rivayetlerinin yazıya geçirilmesindeki benzerlikler ve farklılıklardır. İslam ilimler tarihi açısından bu meselenin müstakil olarak ele alınması gerektiği özellikle vurgulanmalıdır. Bununla birlikte ana hatlarıyla da olsa konunun özünü teşkil eden isnadların birleştirilmesi (*telfik*) ve aradaki ravilerin atlanıp ilk kaynağın isminin zikredilmesi (*tedlis*) gibi hadis ve tarih/siyer yazımının temel ayırım noktaları üzerinden bazı değerlendirmeler yapılabilirdi. Diğer taraftan İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) önemli kaynaklarından olan Sâbit b. Sinân'ın (ö. 365/975-76) tarihle ilgili eserinin dönem açısından marjinal kaldığını söyleyen yazar, bu durumun gerekçesinin aile kökeniyle açıklanabileceğini, çünkü *ahbâr* geleneğinin Yahudilik'te köklü bir geçmişe sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasını desteklemek için İbn İshâk, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824 [?]), Vâkîdî (ö. 207/823) ve İbn Sa'd (ö. 230/845) gibi erken dönem müelliflerin gayr-i müslim kökenli olduklarını söylemektedir (s. 88). Ancak yazar, isimlerini saydığı müelliflerin eserlerinden hareketle ve somut örnekler üzerinden görüşlerini temellendirmediği için öne sürülen bu iddialarla ilgili okuyucunun zihninde bir takım soru işaretleri oluşmaktadır. Örneğin IV. (X.) asırda yaşamış olan Sâbit b. Sinân'ın Sâbî bir aileden gelmesi onu bu dönemde neden marjinal kılmaktadır? Gayr-i müslim kökenli olması İbn Sa'd'ın eserini telif ederken kendisine nasıl bir katkı sunmuştur? Vâkîdî gerek tarih gerekse megâzîyle ilgili rivayetleri aktarırken ailesinden tevarüs ettiği ahbar geleneğini eserlerine ne kadar yansıtmıştır? Yine câhiliye dönemi ve neseple ilgili verdiği bilgilerde Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ yahudi veya hıristiyan kültüründen ne kadar etkilenmiştir?

“*Erken Dönem İslâm Tarihçiliğinin Güçlü Siması: Ebu'l-Hasan Ali el-Huseyn Bin Ali el-Mes'ûdî (ö. 346/957)*” isimli üçüncü bölümde Mes'ûdî'nin hayatı, seyahat ettiği bölgeler, irtibat halinde olduğu kişiler ve şahsiyeti ele alınmaktadır (s. 91-113). Hayatı ve seyahatleriyle ilgili bilgi verilirken Mes'ûdî'nin eserlerine sık sık müracaat edilmesi konuyla ilgili nispeten daha net bir tablonun oluşmasını sağlamıştır. Mes'ûdî'nin soyuyla ilgili klasik kaynaklarda ve modern literatürde zikredilen en yaygın bilgi onun sahabeden Abdullah b. Mes'ûd'un soyundan gelmiş olduğudur. Ancak Mes'ûdî'nin eserlerinde Abdullah b. Mes'ûd'dan bahsetmesine rağmen kendisiyle Abdullah b. Mes'ûd arasındaki akrabalık bağına işaret edecek bir

imâda bulunmadığını belirten Özcan, bundan dolayı gerçekte böyle bir akrabalığın olup olmadığının bilinemeyeceğini söylemektedir (s. 92). Mes‘ûdî’nin mezhebî konusunda onun Mu‘tezilî, Şafîî veya İmâmiye Şîa’sına mensup olduğuna dair farklı bilgiler aktarılmaktadır. Bu noktada Mes‘udî’nin seyyahvârî bir hayat sürmesini ve kendi eserlerinde herhangi bir mezhebe mensup olduğuna dair bir ifadenin geçmemesini dikkate alan yazar, onun belli bir mezhebe dâhil edilemeyeceğini belirtmektedir (s. 111, 113). Mes‘ûdî’nin biyografisiyle ilgili varılan bu yargıların sonraki çalışmalarda tartışılmayı hak edecek mahiyette olduğu söylenebilir. Diğer taraftan yine bu kısımda Mes‘ûdî’nin çağdaşı Büveyhîler’le ilişkilerine dair verilen bilgilerin zaman zaman birbirini nakzettiği görülmektedir. Örneğin yazarın bazı ifadelerinden Büveyhîler’in Mısır’a hâkim olduğu anlaşılmaktadır (s. 96, 97). Halbuki -bir başka yerde kendisinin de belirttiği üzere- Büveyhîler Irak’ta hüküm sürmüştür (s. 97). Yine yazarın bazı açıklamalarından Mes‘ûdî’nin “şartlar” gereği Bağdat’a gidememesinin sebebinin burada Şîî Büveyhîler’in hâkimiyetinin sürmesi olduğu şeklinde bir izlenim uyanmaktadır. Konunun sonunda ise Mes‘ûdî’nin çalışmalarını Irak Büveyhîleri’nin kurucusu ve ilk hükümdarı Muizzüddeve (334-356/945-967) ile İhşidîler’in ilk hükümdarı Muhammed b. Tuğç’un (323-334/935-946) himâyesinde devam ettirdiği söylenmektedir (s. 97-98). Ancak yazarın *et-Tenbih*’e dayanarak Mes‘ûdî’nin bu iki şahıstan himaye gördüğüne dair verdiği bilgiler söz konusu kaynaktan geçmemektedir.³ Dahası *et-Tenbih*’in ilgili sayfalarında Mutî‘-Lillâh’ın (334-364/946-974) halifelüğünden bahseden Mes‘ûdî, Büveyhîler’in Abbâsîler üzerinde tahakküm kurmasını menfî bir şekilde anlatmaktadır. Dolayısıyla Mes‘ûdî’nin ifadeleri en azından kendisinin Muizzüddeve’nin himâyesinde olduğunu söyleyen yazarın görüşünü geçersiz kılmaktadır.

“*el-Mes‘ûdî’nin Eserleri*” başlığını taşıyan kitabın üçüncü bölümünde, Mes‘ûdî’nin eserleri ve tarihçilik anlayışı incelenmiş, ayrıca Mes‘ûdî’nin kitaplarıyla onun çağdaşı sayılan Ya‘kûbî (ö. 292/905 yılından sonra) ve Taberî’nin (ö. 310/923) eserleri karşılaştırılmıştır. Yukarıda da zikredildiği üzere tarihten coğrafyaya, astronomiden kelama kadar pek çok alanda eser kaleme alan Mes‘ûdî, bu özelliği sebebiyle kaynaklarda *müerrih*, *ahbârî*, *musannif* gibi ifadelerle anılmıştır. Bununla birlikte Mes‘ûdî’nin kendisini *musannif* olarak tanımladığını belirten yazar, kendi tercihini de bu yönde kullanmıştır. Fakat diğer alanlarla kıyaslandığında Mes‘ûdî’nin tarihçilik tarafının daha ağır bastığını, bu durumun muhtemel sonucu olarak tabakât müelliflerinin Mes‘ûdî’yi daha çok tarihçi olarak tavsif ettiklerini belirtmiştir (s. 119). Mes‘ûdî’nin *Mürucu’z-zehab* ve *et-Tenbih* isimli eserlerinin muhtevasına dair kısaca bilgi veren yazar, bu iki kitaptan hareketle onun diğer eserlerinin

3 Ebü’l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-Mes‘ûdî, *et-Tenbih ve’l-işrâf*, nşr. Michael Jan de Goeje (Leiden: Brill, 1894), 400-401.

isimlerini de zikretmiş (s. 119-135), ayrıca yukarıda isimleri sayılan müelliflerle bir kıyaslama yaparak Mes‘ûdî’nin tarihçilik yönünü izah etmeye çalışmıştır. Ancak yapılan kıyaslamalarda eserlerin muhtevalarının kabaca aktarılmasından öteye geçilememiştir (s. 144-148). Esasen buradaki karşılaştırmanın temel noktasını kitabın asıl konusu olan “gerçeklik” meselesi teşkil etmeliydi. Bir başka ifadeyle İslâm tarihiyle ilgili temsil kabiliyeti yüksek bazı örnekler (hilafet, tahkim hadisesi, Abbâsî daveti, şüûbiyye hareketi vs.) üzerinden veya muhtevası itibariyle ortak herhangi bir konu açısından bir kıyaslama yapılabilseydi hem Mes‘ûdî’nin tarihçilik yönü hem de onu diğer müelliflerden ayıran temel vasıflar daha belirgin bir şekilde ortaya konmuş olurdu.

Kitabın dördüncü bölümü “*el-Mes ‘ûdî’de Tarihsel Gerçeklik*” adını taşımaktadır (s. 149-255). Gerçeklik kavramına ilişkin temel görüşünü burada bir kez daha vurgulayan yazar, bu kavramla kastedilen şeyin geçmişe ilişkin saf gerçeklik değil, muhtemel sahih doğru bilgiye ulaşma kaygısı olduğunu dile getirmektedir (s. 154). İslâm tarihçilerinin her biri kendilerine göre bazı gerçeklik ölçütleri belirlemelerine rağmen Kur’an ve hadisi geçmişin bilgisine dair gerçeklik konusundaki temel ortak ölçüt olarak benimsemişlerdir (s. 165). Mes‘ûdî de verdiği bilgilerin bağlamını sağlamlaştırmak için *Mürûcu’z-zehab*’de 204 ayet ve 15 hadis, *et-Tenbih*’te ise 18 ayet ve 6 hadis kullanmıştır (s. 172). Yazar seçtiği örneklerde Mes‘ûdî’nin daha çok geçmiş ümmetlerle ilgili konularda ayetlere atıf yaptığını ortaya koymuş, ancak onun gerçeklik anlayışı içinde hadislere yaklaşımını veya hadisin kaynaklık değerini gösteren hemen hiçbir örnek zikretmemiştir. (s. 172-188). “*Tarihsel Gerçeklik Anlayışında Başkalarının Görüşlerini Kullanımı*” isimli başlıkta ise Hz. İbrahim’in oğlunu kurban etmek istemesi, Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib’in dinî inancı, Cemel ve Sıffin savaşlarında ölenlerin sayısı üzerinden bazı değerlendirmelerde bulunmuştur (s. 188-196). Bu değerlendirmelerin dışında Mes‘ûdî’nin beslendiği kaynaklar, rivayetleri seçerken benimsediği kıstaslar, rivayetleri aktarırken tasarrufta bulunduğu hususlar, rivayetlerini tercih ettiği râvilerin özellikleri gibi konular ise meselenin özünü teşkil etmesine rağmen hiç tartışılmamıştır. Yine Mes‘ûdî’nin zihin dünyasını inşâ eden ve tarih düşüncesinin arka planını anlamaya yönelik giriş bölümünde ele alınan şiir ve ensâb rivayeti gibi konular, bu kısımda Mes‘ûdî’nin “gerçeklik” anlayışı çerçevesinde değerlendirilmemiştir.

Kitap Türkçe ifade açısından gayet güzel bir üslûpla kaleme alınmış olmakla birlikte kavramların, şahıs ve eser isimlerinin yazılışında mazur görülemeyecek kadar hatanın bulunduğu belirtilmelidir. Özellikle Arapça’daki *hemze* ve ‘*ayn* harflerinin Türkçe imlâsındaki fark göz ardı edilerek ‘*ayn* yerine çoğu zaman *hemze* kullanılmıştır. Bundan dolayı Mes‘ûdî’nin (المسعودي) ismi de Mes‘ûdî (المسؤودي) şeklinde yazılmıştır. Ayrıca Arapça ibarelerin tercümesinde zaman zaman hatalar

yapılmıştır. Aşağıda yazım yanlışlarıyla ilgili bazı örnekler üzerinden önce kelimenin doğru yazılışı daha sonra yazarın tercihi verilmiştir. Tercümelele ilgili de birkaç örnek zikredilmiştir.

Doğru	Yanlış	Doğru	Yanlış
Nesî: النسيى	Nesy: النسي (s. 27)	tüerrahu	تورخ : tuvurriha (s. 29)
lem yüerrahû	لم يورخوا : lem yuvarrahû (s. 30)	Câbir b. Semure	Câbir b. Semrâ (s. 78)
Mahreme b. Nevfel	Mahreme b. Nevfel (s. 79)	Cü/ubeyr b. Mut'im	Cubeyr b. Mat'im (s. 79)
Târîhu sinî mü/ulûki'l-arz ve'l-enbiyâ	Târîh Sinî Mulûku'l 'Arz ve'l-Enbiyâ (s. 32, dn. 24, s. 163, dn. 31).	Târîhu'r-rusûl/ul ve'l-mü/ulûk	Târîhu'l-Rusûl ve'l-Mulûk (s. 30, dn. 18, s. 145, dn. 126)
Resâ'ilü/u'l-Câhiz	Risâ'ilu'l-Câhiz (s. 85, dn. 53, s. 159, dn. 21)	Dârü/u'l-fikr	Dârel Fikr/Dâre'l-Fikr (s. 89, dn. 63, s. 115, dn. 7)
Uman	Amman (s. 99)	el-Mü/uberred	el-Muberrid (s. 107)
el-Minkârî	el-Munkarî (s. 110)	Habbâb b. Eret	Habbâb b. Eratte (s. 159)
Ebü Mihnef	Ebî Mihnef (s. 195)	Dârü/u'l-kütübi'l-ilmîyye	Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye (s. 205, dn. 126)
Târîhu Bağdâd	Târîhu'l-Bağdad (s. 258, 259)	el-Ahbârü/u't-tivâl	el-Ahbâru't-Tuvâl (s. 258)
el-Kâmil fi't-târih	el Kâmil fi'Târih (s. 259)	Muhammed b. Tuğç	Muhammed b. Toğaç (s. 97)

Arapça Metin-1

ليس أمة من الأمم من الشريعيين وغيرهم ممن سلف وخلف إلا ولها تاريخ ترجع إليه وتعول عليه في أكثر أمورها ينقل ذلك خلف عن سلف وبق عن ماض.⁴

Tercüme (Özcan)

Şer'î ya da diğerlerinden olsun, halef ve seleften milletler; olaylarını, tarihlerini ve geçmişten geri kalan bildikleri önemli havâdisleri ve büyük vakaları; geçmiş zamanlarda ve boşalan asırlarda olan bitenleri seleften haleflerine aktarma işiyle ilgilenmişlerdir (s. 30).

Tercüme

Şeriat sahibi olsun veya olmasın gelmiş ve geçmiş bütün ümmetlerin müracaat ettiği, işlerinin çoğunda güvendiği, nesilden nesle aktardığı, eskiden kalan bir tarih[ler]i vardır.

4 Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 196.

Arapça Metin-2

وَالغالب على أمر المطيع والقيم بتدبير الحضرة إلى هذا الوقت أحمد بن بويه الديلمي، المسمى بمعز الدولة وكتابه وزالت أكثر رسوم الخلافة، والوزارة في وقتنا هذا، وهو سنة 345 على ما ينمى إلينا من أخبارهم ويتصل بنا من أحوالهم، لطول غيبتنا عن العراق، ومقامنا بأرض مصر والشام.⁵

Tercüme (Özcan)

(Halife) el-Mu'tî'in elini kolunu bağlayan ve o zamana kadar şehrin (Fustat/Kahire) yönetimini üstlenen Muizzü'd-Devle lakaplı Ahmed bin Buveyh ed-Deylemî ile onun kâtipleridir. 345 yılında Mısır ve Şam'da bulunmamız nedeniyle Irak'tan uzak oluşumuz, halifeliğin birçok olaylarına ilişkin haber ve durumları kayda almamızın önünde engel teşkil etmiştir. (s. 97).

Tercüme

[Halife] el-Mu'tî'in işine hâkim olan ve [Abbâsî] devletin[in] idaresini bu vakte kadar elinde bulunduran [kişi] Muizzü'devle diye isimlendirilen Ahmed b. Büveyh ed-Deylemî ve onun kâtipleridir. Uzun zamandır Irak'ta bulunmayışımız ve Mısır ve Şam'da ikamet etmemiz sebebiyle onların haberlerinden ve durumlarından bize ulaştığına göre günümüzde, ki o 345 yılıdır, halifeliğin resmî işlerinin çoğu ve vezirlik ortadan kalkmıştır.

Arapça Metin-3

قال أبو الحسن علي بن الحسين بن علي المسعودي أما بعد فإننا لما صنفنا كتابنا الأكبر في أخبار الزمان ومن أباده الحدثنان من الأمم الماضية والأجيال الحالية والممالك الدائرة، وشفعناه بالكتاب الأوسط في معناه ثم قفوناه بكتاب مروج الذهب ومعادن الجوهر في تحف الأشراف من الملوك وأهل الدرايات ثم أتلينا ذلك بكتاب فنون المعارف، وما جرى في الدهور السوالف وأتبعناه بكتاب ذخائر العلوم، وما كان في سالف الدهور وأردفناه بكتاب الاستنكار.⁶

Tercüme (Özcan)

Ebu'l-Hasan Ali bin e'l-Huseyn bin 'Ali el-Mes'ûdî der ki: Büyük kitabımız *Ahbâru'z-Zamân ve men Ebâdehu'l-Hadesân min el-Umemi'l-Mâziye ve'l-Ecyâli'l-Hâliye ve'l-Memâliki'l-Dâsire*'yi tasnif ettik ve *el-Evsat*'la onu anlamana aracılık ettik. Ardından, onu *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*'le devam ettirdik. Ki o, şerefli melikler ve bilgi sahiplerine ithaf edilmiştir. Sonra, *Funûnu'l-Me'ârif ve mâ Cerâ fi Duhûri's-Sevâlif* isimli kitabımızı ortaya koyduk. Ardından, *Zehâ'iru'l-Ulûm ve mâ kâne fi Sâlifi'd-Duhûr*'u ve onun sonrasında *el-İstizkâr limâ Cerâ fi Sâlifi'l-A'sâr*'ı getirdik (s. 121).⁷

5 Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 399-400.

6 Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, 2.

7 İtalik vurgular Özcan'a aittir.

Tercüme

Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî [şöyle] dedi: En büyük kitabımız *Ahbârü'z-zamân ve men ebâdehü'l-hadesân mine'l-ümemi'l-mâziye ve'l-ecyâli'l-hâliye ve'l-memâliki'd-dâire*'yi tasnif edince ona aynı konudaki [kitabımız] *Kitâbü'l-evsat*'ı ekledik. Sonra ona önde gelen meliklerin ve idrak sahibi kişilerin geride bıraktıkları kıymetli şeylerden bahseden *Mürûcuz'z-zeheb ve me'âdîni'l-cevher*'i ilave ettik. Sonra onu *Fünûnü'l-ma'ârif ve mâ cerâ fi'd-dühûri's-sevâlif* kitabıyla takip ettik. Ardından ona *Zehâ'irü'l-'ulûm ve mâ kâne fi sâlifi'd-duhûr*'u ekledik, onu da *el-İstizkâr*'la tamamladık.

Son olarak kaynak kullanımıyla ilgili bir hususu belirtmek gerekirse metinde yer almadığı halde bazı eserlerin bibliyografyaya dâhil edildiği görülmektedir. Örnek olarak şu eserler zikredilebilir: Asma Afsaruddin, *The First Muslims: History and Memory*; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*; Dîneverî, *el-Ahbârü't-tivâl*; Gazzâlî, *el-Menhül, el-Mustasfâ*; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*; İbn Hacer el-Askâlânî, *Hadîs Istılahları Hakkında Nuhbetü'l-fiker Şerhi*; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylü Târîhi Dimaşk*; Lenn E. Goodman, *Islamic Humanism*; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*; S.D. Goitein, *Yahudiler ve Araplar*; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureyş*.

Netice itibarıyla Mes'ûdî'nin tarih düşüncesini “gerçeklik” adını verdiği bir kavram üzerinden inceleyen Özcan'ın kitabının okuyucuya nispeten farklı bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Bununla birlikte yazarın Mes'ûdî üzerine yapılan çalışmalara ve bu çalışmalardaki iddialara yeteri kadar değinmediği izlenimi uyanmaktadır. Bu noktada diğer müelliflerle Mes'ûdî arasında karşılaştırma yapılırken sened kullanımı, kaynakların tespiti, ravi ve rivayet tercihleri gibi İslâm tarihçiliğinin temel problemleri üzerinden ilave bazı tartışmalara yer verilmesi, bazı başlıklarda ifade edilmesine rağmen muhtevaya yansıtılmayan konular üzerinde yeniden imâl-i fikir edilmesi ve Arapça metinlerin Türkçe karşılıklarının tekrar gözden geçirilmesi kitabın mevcut literatüre katkısını daha da arttıracaktır.

